

विविध योजनांतर्गत सुरु असलेल्या पाणलोट विकास कार्यक्रमाची अंमलबजावणी एकात्मिकरित्या अधिक कार्यक्षम व परिणामकारक होण्याकरिता राज्य/ विभाग व जिल्हा पाणलोट विकास समिती गठीत करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग

शासन निर्णय क्रमांक समिती-२००६/प्र.क्र.१०३/जल २०,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२. दिनांक :- १४ डिसेंबर, २००६

वाचा : शासन निर्णय, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग :

- १) क्र. अप्रक्षे १००३/प्र.क्र.१३६/जल २०, दिनांक १४ सप्टेंबर, २००३
- २) क्र.एसएलएफ १८/०५/प्र.क्र.४८०(भाग-२/ब)/जल १२, दिनांक : १३ सप्टेंबर, २००६.
(मराठवाडा पाणलोट विकास मिशन)
- ३) क्र. एसएलएफ १८/०५/प्र.क्र.४८०(भाग-२/ब)/जल-१२, दिनांक : १३ सप्टेंबर, २००६.
(विदर्भ पाणलोट विकास मिशन)
- ४) शासन निर्णय, नियोजन विभाग : क्र. मग्नारोहयो-२००६/प्र.क्र.१०४/रोहयो-१०, दि. १९ ऑक्टोबर, २००६

प्रस्तावना:

राज्यात केंद्र व राज्य पुरस्कृत विविध योजनांच्या माध्यमातून पाणलोट विकासाची कामे गेल्या अनेक वर्षांपासून सुरु आहेत. यामध्ये केंद्र शासनाच्या कृषि मंत्रालयामार्फत राबविण्यात येत असलेल्या राष्ट्रीय पाणलोट विकास कार्यक्रम (NWDPR), नदी-खोरे प्रकल्प (RVP), तसेच केंद्रीय ग्रामीण विकास मंत्रालयाच्या अवर्षण प्रवण क्षेत्र कार्यक्रम (DPAP), एकात्मिक पडीक जमीन विकास कार्यक्रम (IWDP) या केंद्र पुरस्कृत योजना तर राज्य शासनाकडून राबविण्यात येणा-या एकात्मिक पाणलोट विकास कार्यक्रम व रोजगार हमी योजनेअंतर्गत मृद व जलसंधारण इत्यादि योजनांचा समावेश आहे. या सर्व योजनांच्या माध्यमातून पाणलोट आधारीत क्षेत्रीय विकासाची कामे जसे मृदसंधारण, जलसंधारण, वनीकरण व इतर कामे केली जात आहेत. त्याकरिता राज्यात दरवर्षी सुमारे रु.२०० कोटी एवढा निधी केंद्र पुरस्कृत व राज्य पुरस्कृत कार्यक्रमाकरीता पाणलोट विकासाच्या कामासाठी तसेच रोजगार हमी योजनेखाली सुमारे रु.६०० कोटी एवढा निधी दरवर्षी मृद व जलसंधारणाच्या कामाकरीता खर्च केला जातो. या सर्व पाणलोट विकास कामाचे स्वरूप एकसारखे असले तरी या योजनांची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी करणारे विभाग वेगवेगळे आहेत व यासाठी प्राप्त होणारा निधी देखील विविध यंत्रणेद्वारे अनेक स्तरावर प्राप्त होतो. यामुळे या पाणलोट विकास कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीत सुसूत्रता राहिली नसल्याचे आढळून आले आहे आणि परिणामी मोठ्या प्रमाणात निधी खर्च करून देखील त्याचे दृष्ट्य परिणाम अभावाने दिसून येत आहेत ही एक गंभीर बाब आहे.

राज्यातील पाण्याची उपलब्धता व वारंवार येणारी दुष्काळसदृश्य परिस्थिती विचारात घेता जलसंवर्धनाच्या कार्यक्रमास अनन्य साधारण महत्व प्राप्त झाले आहे. ही बाब लक्षात घेवूनच राज्य शासनाने मराठवाडा विकास पाणलोट मिशन आणि विदर्भ विकास पाणलोट मिशन संदर्भाधीन २) व ३) येथील शासन निर्णयाद्वारे जाहिर केली असून याद्वारे पाणलोट विकासाच्या कार्यक्रमाला विशेष निधी उपलब्ध करून देण्यात येत आहे. याशिवाय केंद्र शासनाने राज्याच्या रोजगार हमी योजनेच्या धर्तीवर राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार योजना सुरु केली असून संदर्भाधीन ४ येथील शासन निर्णयान्वये राज्यातील एकूण १२ जिल्ह्यात या

योजनेची अंमलबजावणी सुरु असून याकरिता उपलब्ध होणा-या निधीपैकी ८०% निधीचा वापर मृदसंधारण, जलसंधारण व वनीकरणाच्या कामाकरीता करणे बंधनकारक आहे.

वरील परिच्छेदातील वस्तुस्थिती विचारात घेता विविध योजनांद्वारे सुरु असलेल्या पाणलोट विकास कार्यक्रमात अधिक सुसुत्रता आणणे, उपलब्ध होणा-या निधीचा विनियोग अधिक परिणामकारकरित्या करणे आणि या जलसंवर्धनाच्या कामात योग्य समन्वय साधून त्याची कार्यक्षमता वृद्धिगत करण्याच्या दृष्टीने जिल्हा स्तरावर जलसंधारण विषयक कामाचे धोरण, संनियंत्रण व मूल्यमापन याकरिता सर्व समावेशक समिती गठीत करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय

राज्याचा बराच भाग अवर्षण प्रवण असल्यामुळे पाण्याची टंचाई सतत राहते. बऱ्याच भागात भू-संरचना (geology) अशी आहे की, पाण्याचा साठा भूगर्भात होत नाही. म्हणून पाण्याची टंचाई दूर करण्याकरीता, भूगर्भात पाण्याचा साठा वाढविण्याकरीता एकात्मिकरितीने पाणलोट विकासाचे काम करणे आवश्यक आहे. वरील प्रस्तावनेत नमूद केल्याप्रमाणे विविध योजनांच्या माध्यमातून उपलब्ध होणा-या निधीतून वेगवेगळ्या यंत्रणेद्वारे पाणलोट विकासाची कामे सुरु असल्याने ही कामे एकात्मिक पध्दतीने न होता एकेरी पध्दतीने व ब-याच अंशी कामे विखुरलेल्या स्वरूपात रहातात. सद्यः परिस्थितीत समन्वयाभावी मोठ्या प्रमाणात निधी असूनही पाणलोट विकासाचा दृष्य परिणाम दिसून येत नाही.

२. केंद्र पुरस्कृत DPAP/IWDP या योजनांकरिता केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांचे अध्यक्षतेखाली सध्या जिल्हा पाणलोट समिती गठित करण्यात आली आहे. मात्र वरील दोन्ही कार्यक्रम जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा यांच्यामार्फत राबविण्यात येतात तर प्रामुख्याने रोहयो, पाणलोट मिशन, राष्ट्रीय ग्रामिण रोजगार कार्यक्रम इत्यादीची अंमलबजावणी कृषि, वने, सामाजिक वनिकरण इत्यादि शासकीय यंत्रणेमार्फत करण्यात येत असली तरी त्याकरिता निधी उपलब्ध करून देणे, त्याचा आढावा व संनियंत्रणची जबाबदारी जिल्हाधिकारी यांचेकडे संपूर्ण करण्यात आली आहे. प्रत्येक जिल्ह्यातील पाणलोट विकास कार्यक्रमाच्या यशस्वी व परिणामकारक अंमलबजावणीकरिता एकसूत्रता व समन्वय राहण्याची बाब विचारात घेवून जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हा पाणलोट विकास समितीची स्थापना करण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

जिल्हा पाणलोट विकास समिती

३. जिल्हा पाणलोट विकास समितीची रचना व कार्यकक्षा खालीलप्रमाणे राहिल.

जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
मुख्य कार्यकारी अधिकारी	सहअध्यक्ष
प्रकल्प संचालक, जि.ग्रा.वि.यं.	सदस्य
उप जिल्हाधिकारी (रोहयो)	सदस्य
उप संचालक, सामाजिक वनीकरण	सदस्य
उप वनसंरक्षक	सदस्य
कार्यकारी अभियंता, लघुपाटबंधारे(स्था.स्तर)	सदस्य
वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	सदस्य
जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	सदस्य सचिव

३.१ समितीची कार्यकक्षा

- i) जिल्ह्यात राबविण्यात येत असलेल्या पाणलोट विकासाच्या सर्व राज्य व केंद्र पुरस्कृत योजनांचा समन्वय घालून जिल्ह्याचा पाणलोट विकासाचा Perspective Plan तयार करणे.
- ii) पाणलोट विकासाच्या आधारावर व पाणलोट युनिट धरून रोहयोसह सर्व योजनांखालील मृदसंधारण, जलसंधारण व वनीकरणाच्या कामाची मान्यता देणे
- iii) गावापासून जिल्ह्यापर्यंत पाणलोट विषयक Data Base तयार करून घेणे.
- iv) केंद्र शासनाने दिलेल्या दिशा निर्देश तत्वाप्रमाणे केंद्र पुरस्कृत योजनेखालील पाणलोट प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरणाची निवड करणे/निवडीची शिफारस करणे व त्या आधारावर पाणलोट विषयक कामाचे मूल्यांकन / संनियंत्रण करून घेणे.
- v) जिल्ह्यात सुरु असलेल्या पाणलोट विकासाच्या सर्व राज्य व केंद्र पुरस्कृत योजनांचा एकत्रित आढावा घेणे, संनियंत्रण करणे व स्थानिक परिस्थितीनुसार मार्गदर्शक सूचनांच्या अधिन राहून योग्य दिशानिर्देश देणे.

३.२ जिल्हा पाणलोट विकास समितीची बैठक दरमहा घेण्यात यावी.

४. विभागीय पाणलोट विकास समिती

राज्यातील पडिक जमिन विकास, पाण्याच्या उपलब्धतेकरिता पाणलोट विकासावर आधारित जलसंधारणाचे महत्व विचारात घेवून मराठवाडा व विदर्भ पाणलोट मिशन शासनाने जाहिर केली असून या कार्यक्रमांचे संनियंत्रण विभागीय आयुक्त यांचेमार्फत करण्यात येत आहे. त्याच धर्तीवर इतर विभागाने देखील विभागीय आयुक्त यांचे स्तरावर पाणलोट विकासाच्या अंमलबजावणीकरिता संनियंत्रण ठेवणे व मार्गदर्शन करणे यासाठी पुढीलप्रमाणे **विभागीय पाणलोट विकास समिती** नियुक्त करण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

४.१ विभागीय पाणलोट विकास समितीची रचना व कार्यक्षेत्रातीलप्रमाणे राहिल.

विभागीय आयुक्त	अध्यक्ष
संबंधित जिल्ह्यांचे जिल्हाधिकारी	सदस्य
संबंधित जिल्ह्यांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी ,जिल्हा परिषद	सदस्य
संबंधित जिल्ह्यांचे प्रकल्प संचालक,जि.ग्रा.वि.यं.	सदस्य
सहसंचालक सामाजिक वनीकरण	सदस्य
उप विभागीय आयुक्त (विकास)	सदस्य
वि.का.अधिकारी (रोहयो)	सदस्य
विभागीय भू जल सर्वेक्षण अधिकारी	सदस्य
अधिष्ठाक अभियंता, लघुपाटबंधारे(स्था.स्तर)	सदस्य
विभागीय कृषि सहसंचालक	सदस्य सचिव

४.२ समितीची कार्यक्षेत्रा

- i) दर तीन महिन्यांनी प्रगतीचा आढावा घेवून अडचणीचे निवारण करून आवश्यक धोरणात्मक निर्णय घेवून जिल्हा पाणलोट विकास समितीला मार्गदर्शन करणे.
- ii) विभागीय सर्व जिल्ह्यातील पाणलोटविषयक सर्व राज्य व केंद्र पुरस्कृत कामाचे संनियंत्रण करणे.
- iii) स्थानिक परिस्थितीनुसार क्षेत्रीय व इतर कामामध्ये मार्गदर्शक सूचनांच्या अधिन राहून कार्य- प्रमाणातीलमध्ये बदल करणे.

- iv) संपूर्ण पाणलोट विकास कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीमध्ये नाविन्यपूर्णता आणून कार्यक्रम अधिक गतीमान, अधिक उपयुक्त करण्याचेदृष्टीने मार्गदर्शन करणे.
- v) प्रत्येक जिल्ह्याच्या पाणलोट विकासाचे Prespective Plan चा आराखडा अंतिम करणे.
- vi) GSDA व MRSAC ने तयार केलेल्या पाणलोट संरचनेत आधारित प्रत्येक जिल्ह्यातील स्थानिक गरजेनुसार पाणलोट विकासाच्या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीवर संनियंत्रण ठेवणे

४.३ शासनाने जाहीर केलेल्या विदर्भ व मराठवाडा पाणलोट विकास मिशन अंतर्गत गठित केलेल्या विभागीय समितीमार्फत देखील संबंधित विभागांचा वरीलप्रमाणे आढावा घेण्यात यावा.

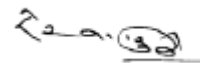
५. वरील परिच्छेदात स्पष्ट केल्यानुसार पाणलोट विकासाचे कार्यक्रम एकत्मिकरित्या राबविण्याच्या दृष्टीने प्रत्येक जिल्ह्याचा पाणलोट विकासाचा Perspective Plan तयार करण्यात येणार आहे. Perspective Plan तयार करताना जिल्ह्यात राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजना, अंमलबजावणी करणाऱ्या विविध यंत्रणा व सर्व स्रोतातून उपलब्ध होणारा निधी विचारात घेवून तयार करावयाचा आहे. प्रत्येक जिल्ह्याने तयार केलेला पाणलोट विकासाचा Perspective Plan विभागीय समितीच्या मान्यतेने शासनास सादर करण्यात यावेत. या आराखड्यास अंतिम स्वरूप देणे व इतर धोरणात्मक निर्णय घेण्यासाठी खालीलप्रमाणे राज्यस्तरीय समिती गठित करण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

प्रधान सचिव (जलसंधारण)	अध्यक्ष
कृषि आयुक्त	सदस्य
संचालक, सामाजिक वनीकरण	सदस्य
संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा	सदस्य
मुख्य अभियंता व सह सचिव (रोहयो, नियोजन)	सदस्य
मुख्य अभियंता, लघुपाटबंधारे (स्थानिक स्तर)	सदस्य
संचालक, मृदसंधारण व पाणलोटक्षेत्र व्यवस्थापन	सदस्य सचिव

६. जिल्हाधिकारी हे प्रत्येक जिल्ह्याचे Perspective Plan विभागीय समितीकडे हा शासन निर्णय निर्गमित केल्याच्या दिनांकापासून दोन महिन्यांच्या कालावधीत सादर करतील. यानंतर विभागीय समितीच्या सहमतीने सदर Perspective Plan शासनास मार्च, २००७ अखेरपर्यंत सादर करण्यात यावेत.

७. राज्यात राबविण्यात येत असलेल्या विविध राज्य व केंद्र पुरस्कृत योजनांचा समन्वय साधून परिणामकारक अंमलबजावणीसाठी, संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन यांना नोडल अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येत त्यांनी शासनास आर्थिक व भौतिक प्रगती अहवाल दरमहा पुढील महिन्याचा १० तारखेपर्यंत सादर करावा.

८. शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर उपलब्ध असून, संगणक सांकेतांक २००६१२१४१८०९५७००१ आहे.

(रेखा भिडे)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

मा. राज्यपाल यांचे खाजगी सचिव,
मा.मुख्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,
सर्व मंत्री, राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,
मा. मंत्री, जलसंधारण, यांचे खाजगी सचिव
मा. मंत्री, रोहयो, यांचे खाजगी सचिव
मा. उपाध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्यस्तरीय जलसंधारण सल्लागार परिषद.
प्रमुख सल्लागार एकात्मिक पडिक जमीन विकास मिशन
मा. राज्यमंत्री, जलसंधारण, यांचे खाजगी सचिव
मा. राज्यमंत्री, रोहयो, यांचे खाजगी सचिव
मुख्य सचिव,यांचे उपसचिव
शासनाचे अप्पर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव,
सर्व विभागीय आयुक्त,
आयुक्त (कृषि), महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
महासंचालक, कै.वसंतराव नाईक स्वावलंबन मिशन
संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन, महाराष्ट्र राज्य,पुणे
सर्व उपायुक्त (विकास)
सर्व मुख्य अभियंता, पाटबंधारे
मुख्य अभियंता,लघु पाटबंधारे (स्थानिक स्तर),पुणे
प्रधान मुख्य वन संरक्षक, नागपूर, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर,
संचालक, सामाजिक वनीकरण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे,
संचालक,फलोत्पादन संचालनालय ,महाराष्ट्र राज्य,पुणे
उप सचिव, (रो.ह.यो.समिती),महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई,
सर्व जिल्हाधिकारी,
सर्व अतिरिक्त जिल्हाधिकारी (रोहयो),जिल्हाधिकारी कार्यालय
सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद,/सर्व प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा,
सर्व विशेष कार्य अधिकारी व पदसिद्ध उपविकास आयुक्त (रोहयो शाखा) विभागीय आयुक्तांचे कार्यालय,
सर्व अधीक्षक अभियंता, पाटबंधारे,/सर्व अधीक्षक अभियंता, लघु पाटबंधारे,(स्थानिक स्तर)
सर्व अधीक्षक अभियंता, पर्यावरण अभियांत्रिकी मंडळ, नगर विकास व आरोग्य विभाग
संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय, मुंबई,/महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क, मुंबई (प्रसिध्दी करिता),
विभागीय कृषि सहसंचालक, ठाणे, पुणे, कोल्हापूर, नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती, नागपूर, लातूर.
सर्व अधीक्षक कृषि अधिकारी,
सर्व सहसंचालक,सामाजिक वनीकरण वृत्ते,नागपूर/अकोला/औरंगाबाद/नाशिक/कोल्हापूर/कोकणवृत्त-ठाणे.
सर्व मुख्य वनसंरक्षक, / सर्व उपवनसंरक्षक
सर्व अधिकारी (नियोजन विभाग)
सर्व विभागीय वनसंरक्षक/सर्व विभागीय मृदसंधारण अधिकारी,
सर्व उपसंचालक, सामाजिक वनीकरण विभाग,
महालेखापाल, (लेखापरिक्षा), महाराष्ट्र १ व २ , मुंबई व नागपूर,
महालेखापाल, (लेखा व अनुज्ञेयता),महाराष्ट्र १ व २ , मुंबई व नागपूर,
सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी,
सर्व मंत्रालयीन विभाग,
सर्व उप सचिव/अवर सचिव/कार्यासन अधिकारी, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,मंत्रालय, मुंबई.
निवडनस्ती--जल-२०